

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą Społeczna odpowiedzialność nauki, nr projektu SONP/SN/548433/2022, kwota dofinansowania 112 849,36 zł, całkowita wartość projektu 125 388,36 zł.

# Efektywność nauczyciela etyki

---

BUDOWANIE OSOBISTEJ WIARYGODNOŚCI

# Cele nauczania etyki

---

*Verba docent, exempla trahunt (Seneka)*

Budzenie refleksyjności i wrażliwości i aksjologicznej

Kształtowanie postaw:

- Szacunku
- Otwartości
- Współdziałania
- Odpowiedzialności

Umiejętność zastosowania wiedzy teoretycznej do realnych sytuacji

Pogłębione zrozumienie zagadnień i dylematów etycznych

„Dojrzałość sumienia” – umiejętność samodzielnego wyboru i uzasadnienia zasad postępowania

# Rozwój moralny (L. Kohlberg)

---

## **Poziom przedkonwencjonalny:**

- Orientacja na nagrody i kary (egocentryzm)
- Orientacja egoistyczna (relatywizm moralny)

## **Poziom konwencjonalny**

- Orientacja na „bycie dobrym” – wysoki poziom konformizmu społecznego
- Orientacja na zasady i porządek – wysoka rola autorytetu moralnego

## **Poziom postkonwencjonalny**

- Orientacja umowy społecznej – decyduje większość w danej grupie społecznej
- Orientacja na uniwersalne zasady sumienia – wybrane przez osobę, bezstronne zasady etyczne.

# Rozwój moralny – spostrzeżenia krytyczne

---

Nie każda etyka musi być autonomiczna

- Wybór autonomii jako celu rozwoju moralnego jest wyborem moralnym

Nie każda etyka musi prowadzić do norm bezstronnych

- Istnieje etyka troski albo etyki korzystające z *ordo caritatis*

W modelu Kohlberga nie są uwzględnione emocje moralne

- Nie wystarczy zdawać sobie sprawę z norm, o motywacji do działania decydują w większości przypadków emocje

Współczesne badania (np. J. Haidt, M. Gazzaniga) pokazują nieadekwatność modelu Kohlberga

- Brak fundamentów moralnych, ukryte w modelu wartościowanie

# Trójkąt retoryczny Arystotelesa

---

Środki przekonywania, uzyskane za pośrednictwem mowy, dzielą się na trzy rodzaje. Jedne z nich zależą od charakteru mówcy (*ethos*), inne od nastawiania (*pathos*), w jakie wprawia się słuchacza, inne jeszcze od samej mowy ze względu na rzeczywiste lub pozorne dowodzenie (*logos*).

# Trójkąt retoryczny Arystotelesa

---

Przekonanie dzięki charakterowi mówcy rodzi się wówczas, gdy mowa wypowiedziana jest w sposób, który czyni mówcę wiarygodnym. (...) Charakter (*ethos*) mówcy daje największą wiarygodność jego argumentom.

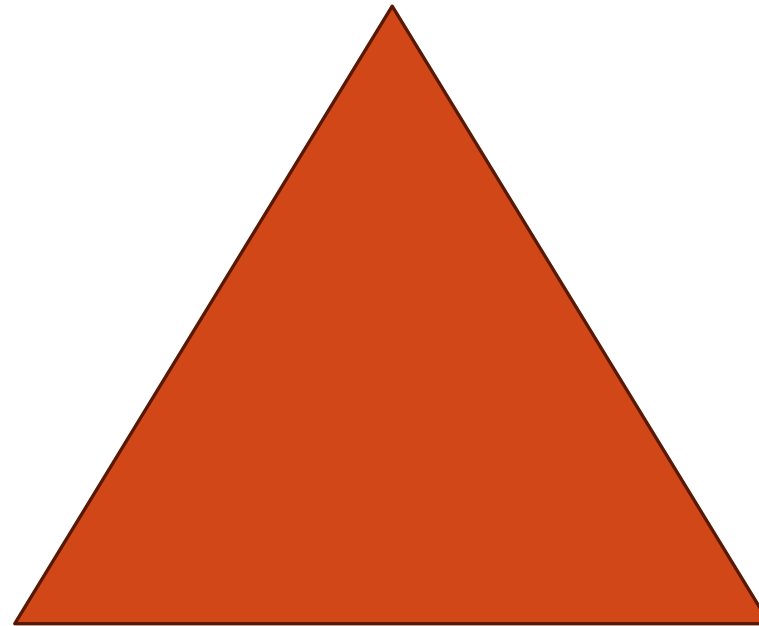
Wiarygodność uzależnioną od nastawienia słuchaczy (*pathos*) osiąga się wówczas, gdy mowa powoduje ich wzruszenie. Inne przecież wydajemy orzeczenia, gdy jesteśmy zasmuceni, niż kiedy się cieszymy, inne – nastawieni przyjaźnie niż usposobieni wrogo.

Przekonanie przez samą mowę (*logos*) osiągniemy wówczas, kiedy udowodnimy prawdę lub pozór na podstawie wiarygodnych dla każdej rzeczy przesłanek.

# Trójkąt retoryczny Arystotelesa

---

*Logos* – co jest mówione



*Pathos* – jak  
jest mówione

*Ethos* –  
kto mówi

# Ethos

---

Ten wymiar dotyczy osobistej postawy nauczyciela

- Autorytet instytucjonalny
  - Nauczyciel jako osoba postawiona przez społeczeństwo w pozycji autorytetu
- Autorytet wiedzy
  - Nauczyciel ma wyższą wiedzę i kompetencje komunikacyjne niż (przeciętny) uczeń
- Autorytet osobisty
  - Wypracowany na podstawie własnej postawy życiowej, wartości, przekonań i postaw



# Ethos

---

**Czy znak drogowy musi iść do miasta, które wskazuje?**

**Problem:** Czy osoba nauczająca etyki powinna postępować zgodnie z zasadami które głosi?

**Róbcie tak jak mówię, nie naśladowajcie tego, jak żyję.**

Zasady/wartości/postawy można postrzegać jako słuszne lub niesłuszne, niezależne od tego, kto je głosi.

# Znaczenie spójności moralnej

---

Spójność/wierność/prawość – życie zgodne z wartościami, które się deklaruje.

Nauczyciel deklaruje wiele wartości w trakcie zajęć.

Nauczyciel może być wzorem dla uczniów.

Nauczyciel pokazuje, jak analizować, dyskutować i wyrabiać moralnie godziwe postawy.

Spójność zwiększa efektywność nauczania etyki.

# Przeciw prawości

---

Pierścień Gygesa: gdyby nie było konsekwencji niemoralnego postępowania, nikt nie przestrzegałby zasad moralnych. Ważne są pozory.

N. Machiavelli: Księżę powinien sprawiać wrażenie, że jest uczciwy, szczery, hojny, łagodny i wyrozumiały. Jeżeli jednak będzie przestrzegać tych zasad, szybko przestanie być księciem (straci władzę).

# Na rzecz prawości

---

*Nakładacie na ludzi ciężary, a sami nawet jednym palcem ciężarów tych nie dotykacie (Łk 11, 46)*

Prezentowanie prawości/wierność zwiększa:

- Efektywność przekazu (pokazuje, że można tak żyć)
- Wiarygodność przekazującego (pokazuje, że jest zgodny z tym, co mówi)
- Zaufanie do przekazującego
- Chęć do naśladownictwa

Możliwe jest budowanie autorytetu na osobistej prawości.

# Autentyczność

---

Być autentycznym: żyć zgodnie z wartościami i priorytetami, które:

- Zostały przez jednostkę wybrane w sposób wolny i świadomy
- Są dla jednostki ważne i kształtują jej inne wybory
- Jednostka zdaje sobie sprawę z wyboru, wartości i zna warunki, w jakich może je zmienić
- Wartości i priorytety są ważne i akceptowane przez inne osoby

Kim jest autentyczny nauczyciel etyki?

# Autentyczność a szczerłość

---

Niekiedy autentyczność może być mylona ze szczerłością

**Szczerłość** – prawdziwe zdawanie sprawy z tego co się myśli, czuje czy widzi

- Osoba autentyczna nie musi być szczerła
- Osoba szczerła nie musi być autentyczna

# Autentyczność a prawość

---

**Prawość** (spójność moralna, wierność) –  
postępowanie/życie zgodne z deklarowanym zestawem  
wartości, zasad moralnych i priorytetów

**Autentyczność** dokłada do prawości jeszcze jeden warunek  
– świadomy wybór i dobrowolna akceptację wartości

- Osoba prawa nie musi być autentyczna
- Osoba autentyczna powinna być prawa (choć nie musi być tak postrzegana)

# Zasięg autentyczności

---

## **Autentyczność holistyczna:**

- Obejmuje swoim zasięgiem wszystkie aspekty życia danej osoby (wszystkie role społeczne)

## **Autentyczność w obrębie roli**

- Wybrane wartości są realizowane w obrębie roli (i głównie w niej)
- Zestawy wartości mogą być realizowane odrębnie od siebie w różnych rolach społecznych

Jakiej autentyczności potrzebuje nauczyciel etyki?



# Mit przeżyć osobistych

---

**Mit:** Trzeba osobiście przeżyć daną sytuację, żeby móc o niej sensownie wypowiadać się, szczególnie w sensie etycznym.

**Przykład:** tylko osoby, które mają doświadczenie wielkiego cierpienia, które zagraża życiu, mogą wypowiadać się w etycznych dyskusjach o eutanazji.

Przeżycie daje odmienną perspektywę, ale nie daje lepszych argumentów.  
Tworzy *ethos* i *pathos*, lecz niekiedy brak *logosu*.

*Ornitolog nie musi umieć latać.*

Należy umieć odróżnić świadectwo osoby, która przeżyła dane doświadczenie od analizy etycznej danego problemu.

# Autentyczność nauczyciela etyki

---

## **Autentyczności w obrębie roli:**

- Umiejętność neutralnego formułowania problemów etycznych
- Umiejętność nazywania schematów myślenia obecnych wśród uczniów
- Umiejętność prowokowania do dyskusji
- Umiejętność tworzenia bezpiecznej przestrzeni do wymiany poglądów i argumentacji etycznych
- Umiejętność argumentacji etycznej
- Świadomość wielu poziomów argumentacji etycznej

# Pathos

---

## Pathos dotyczy:

- Emocji wzbudzanych w trakcie argumentacji
- Sposobu przekazu
- Dobory przykładów
- Szacunku dla odmiennych opinii
- Użycia odpowiednich pojęć i nacechowanych opisów
- Manipulacji i ich unikania

# Złudzenie racjonalistyczne

---

Moralność najczęściej ma swoje źródło w intuicjach i emocjach.

Racjonalne myślenie, uzasadnienia i ich werbalizacja pojawia się dopiero w drugiej kolejności.

Uznanie moralności za twór racjonalny i uzasadniony to, w olbrzymiej większości przypadków, złudzenie racjonalistyczne.

Można nauczyć się kształtować racjonalnie przekonania moralne, ale wymaga to wysiłku i treningu.

# Popularne dylematy etyczne

---

Dylemat wagonika

Dylemat skrzypka

Dylemat łodzi ratunkowej

Dylemat Jima i Indian

„Odrażająca konkluzja” D.  
Parfita

Dylemat prawdomówności  
Kanta

Dylemat H. Finna

Dylemat studni w Afryce

...

# Jeździec i słoń

---

Jak dyskutować na tematy etyczne?

**1. Pamiętaj o wielowymiarowości etyki – to nie tylko argumenty!**

**2. Jeździec:**

- Podaj argumenty, pokaż że dane działanie jest wartościowe
- Wysłuchaj kontrargumentów, pokaż, że zadanie drugiej strony jest wartościowe
- Koncentruj się na celu, a nie na poszczególnych normach.

**3. Ułatw działanie słońowi**

- Wzbudź emocje/przywołaj emocje
- Zmniejsz zmianę, pokaż że jest łatwa
- Wzmacniaj tych, którzy poddają się zmianie

**4. Ułatw zmianę**

- Wskaż pierwszy krok/niewielki kompromis
- Zbierz ludzi – działaj przez grupę



# Bezpieczna przestrzeń do dyskusji etycznych

---

Ostrożne, możliwie neutralne definiowanie podstawowych problemów i pojęć

Wskazywanie na emocjonalno-racjonalne znaczenie pojęć etycznych

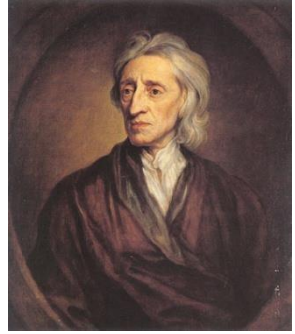
Zachęcanie do uzasadniania (nie tylko wyrażania) swoich postaw etycznych

Podkreślanie i pilnowanie zasad dyskusji

Tolerancja nauczyciela, o ile służy rozwojowi moralnemu

Praca na odpowiednich do rozwoju uczniów przykładach

Możliwość/prawo do wyrażenia braku zgody (bez konsekwencji)



John Locke  
1632 – 1704

# Tolerancja i jej rodzaje

---

## Granice tolerancji – brak tolerancji dla

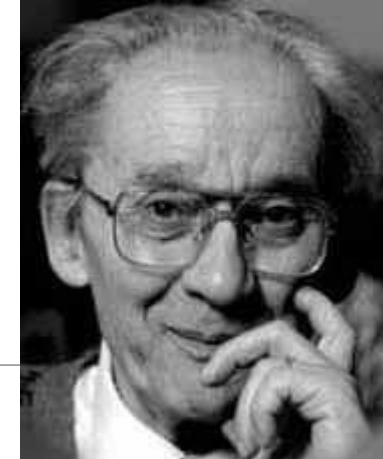
- Podważania reguł życia społecznego
- Kwestionowania orzeczeń prawomocnej władzy
- Dążenia do obalenia prawomocnej władzy
- Dotrzymywania lojalności obcej władzy
- Niewiary w Boga (taki człowiek nie ma żadnych podstaw do przestrzegania norm moralnych)



# Paul Ricoeur

---

Paul Ricoeur  
1913 – 2005



## 3 poziomy tolerancji

- 1. Poziom podstawowy** – przyznaje innym prawo do błędu, nie stosuję wobec nich przemocy, mam prawo wytykać im błędy i próbować przekazać prawdę
- 2. Poziom zaawansowany** – mylić się mogą zarówno inni, jak i ja. O prawdzie powinien zdecydować „wolny rynek” idei.
- 3. Poziom najwyższy** – inni nie mogli wygłaszać swoich poglądów, ponieważ byli represjonowani. Należy promować poglądy tych, którzy nie mieli wcześniej takiej okazji, nawet jeżeli się z nimi nie zgadzam.

# Alternatywy dla tolerancji

---

## **Prześladowania**

- Jeżeli nie wyznajesz dominującej religii/ideologii stajesz się przestępcą i prawo może cię ścigać

## **Ograniczenia**

- Ograniczenia istnieją w każdym społeczeństwie (np. dotyczące narkotyków)
- Ograniczenia są akceptowane i przestrzegane (przez większość)
- Mogą być przyjmowane przez prawomocne władze z przyzwolenia obywateli
- Można dążyć do ich modyfikacji

# Tolerancja w praktyce

---

Postawa asertywna – tolerancja na co dzień

## ***Ja jestem OK – Ty jesteś OK!***

- Mam prawo do swoich poglądów
- Ty masz prawo do swoich poglądów
- Ja mam prawo się mylić
- Ty masz prawo się mylić
- Różnice między nami nie przeszkadzają nam współistnieć w ramach jednej społeczności

# Logos

---

*Co się tyczy opracowania naszego przedmiotu, to wystarczy może, jeśli ono osiągnie ten stopień jasności, na który ów przedmiot pozwala. Nie we wszystkich bowiem wywodach należy szukać tego samego stopnia ścisłości. (Arystoteles, Etyka Nikomachejska, 1094b)*

Etyka to nie fizyka

Etyka to nie matematyka

Etyka to nie biologia

Argumentacja etyczna nie jest ścisła. Dotyczy norm, wartości, ocen i postaw.

# Logos

---

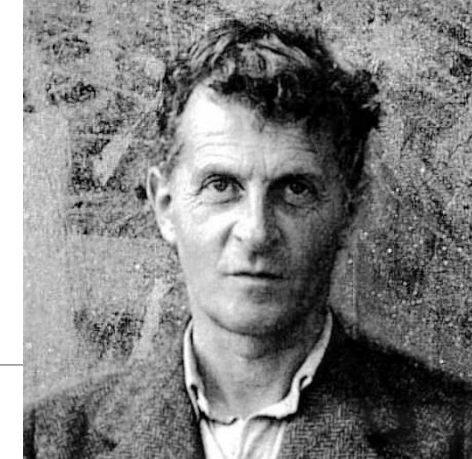
## Przygotowanie argumentacji

- Jakie argumenty stoją za danym stanowiskiem?
- Jakie są jemu przeciwne?
- Jak przedstawić argument?
- Jakie kontrargumenty mogą się pojawić?
- Jakie emocje mogą się pojawić?

# Specyfika etyki

---

Założmy, że grałbym w tenisa, a ktoś z was powiedziałby, przyglądając się grze: "Cóż, grasz dość kiepsko", ja zaś bym odparł "Wiem, że gram kiepsko, ale wcale nie chcę grać lepiej"; temu człowiekowi pozostałoby stwierdzić jedynie "Ach, więc wszystko w porządku". Ale założmy, że kogoś z was bezczelnie okłamałem, on zaś podszedł do mnie i rzekł "Postępujesz jak bydlę", na co ja bym odparł "Wiem, że postępuję źle, ale wcale nie chcę postępować lepiej"; czy wtedy stwierdziłby on może "Ach, więc wszystko w porządku"? Z pewnością nie; powiedziałby "No, powinieneś chcieć postępować lepiej". Oto jest absolutny sąd o wartości.



Ludwig Wittgenstein  
1881 - 1951



# Przyczyny trudności argumentacji etycznej

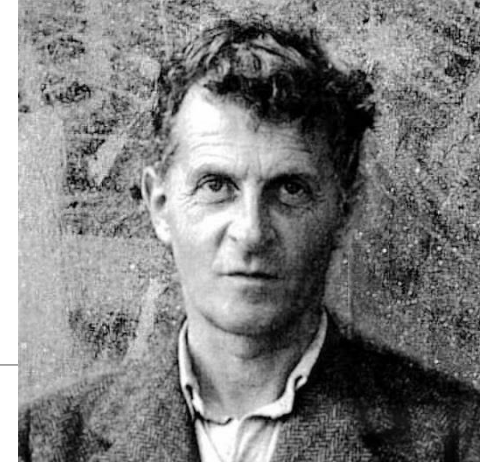
---

Sądy etyczne mają wymiar absolutny, pozostałe są trywialne.

Niezgoda odnośnie sądów poza-etycznych nie budzi większych kontrowersji – można uznać ich prawomocność

Niezgoda w sądach etycznych wymaga dążenia do ustalenia jakiegoś rozwiązania.

*gdyby człowiek mógł napisać książkę o etyce, która byłaby książką o etyce, to z hukiem zniszczyłaby ona wszystkie inne książki na świecie.*



Ludwig Wittgenstein  
1881 - 1951

# Rola definicji w sporach etycznych

---

## Definicje:

- Dane zjawisko można definiować szeroko lub wąsko
- Dane zjawisko można definiować neutralnie bądź ocenie (definicje perswazyjne)
- **Definicja realna:** oddaje sposób użycia danego pojęcia w języku. Zazwyczaj jest neutralna względem danego pojęcia
- **Definicja perswazyjna:** (Stevenson): taka, „która nadaje znanemu słowu nowe znaczenie pojęciowe, nie zmieniając jednak znacząco jego znaczenia emotywnego, i której używa się świadomie lub nieświadomie do zmiany preferencji słuchaczy”
  - Przykład: „Nie **cudzołóż!** A Ja wam powiadam: Każdy, kto pożądliwie patrzy na kobietę, już się w swoim sercu dopuścił z nią **cudzołóstwa.**”
- **Definicja quasi-perswazyjna:** poprzez zmianę treści pojęciowej danego terminu, następuje zmiana znaczenia emotywnego danego terminu
  - Przykład: „**Cudzołóstwo** jest zastosowaniem zasad demokracji do miłości.”



# Funkcje definicji perswazyjnych

---

Definicje klasyczne – mają określić lub oddać znaczenie terminu

Definicje perswazyjne

- Mają przekonać do określonej oceny danego zjawiska
- Mają wywołać emocjonalny oddźwięk w stosunku do danego zjawiska
- Mają wywołać konflikt wartości
- Niekiedy mają utrudnić przeprowadzenie argumentacji etycznej
- Potrafią zastępować argumenty
- Właściwie dobrane definicje perswazyjne dają niesprawiedliwą przewagę w sporze

# Strategie Argumentacyjne

---

## Zawężanie definicji

- Umożliwienie utrzymania bezwyjątkowości normy
- Zmniejszenie zakresu jej obowiązywania

## Poszerzanie definicji

- rewizja dotychczasowych uzasadnień obowiązywalności normy
- Poszerzenie jej obowiązywalności na wszystkie odpowiednie przypadki
- Udowodnienie, że norma jest niewłaściwa, doprowadza bowiem do niepożądanych konsekwencji

# Użyteczność definicji

---

## „istotowość definicji”

- Najpierw definiuje się prawdziwe dobro, prawdziwą słuszność lub prawdziwy zestaw cnót zawodowych
- Następnie sprawdza się, czy dany przypadek przynależy do zdefiniowanego zbioru
- Kwalifikacja do zbioru jest oceną etyczną – ktoś (lub coś) jest „prawdziwym” przypadkiem danego czynu lub jest jedynie pozornym
  - Np. jest materialnie jałmużną (został przekazany datek na biednych) ale nie formalnie (intencją darczyńcy była chęć zbudowania sobie „dobrego PR”)

# Źródła definicji

---

- Użycie słownikowe
- Intuicje definiującego
- Przeświadczenie definiującego
- Konsekwencja wcześniejszych teorii
  
- Konieczność uzasadnienia własnych intuicji etycznych
- Niechęć przed konsekwencjami niektórych definicji

# Naturalność

---

Niekiedy pewne zjawiska określa się jako naturalne i nie-naturalne

Zjawiska naturalne są moralnie godziwe/moralnie dozwolone/pożądane

Zjawiska nie-naturalne są moralnie niegodziwe/zabronione z moralnego punktu widzenia/niepożądane

Naturalne (?) to:

- To, co występuje w przyrodzie (naturze)
- Zjawiska, których występowanie jest częste
- Zjawiska, które mają przyczyny fizyczne (nie są efektem np. cudu)
- Zjawiska, które są zgodne z Prawem Naturalnym (Prawem Bożym)
- Zjawiska, które są zgodne z aktualnie obowiązującymi prawami, zdrowym rozsądkiem, obyczajami itp.

# Kryteria oceny argumentów semantycznych (odwołujących się do znaczenia pojęć)

---

**Kryterium jawności** – czy znaczenie jest ustalone i jawne. Jeżeli tak – w jaki sposób, jeżeli nie – dlaczego?

**Kryterium zgodności** – czy znaczenie odpowiada powszechnej praktyce językowej? Jeżeli tak – to czy właściwie, jeżeli nie – dlaczego?

**Kryterium pragmatyczne** – Czy konsekwencje ustalonego znaczenia są do zaakceptowania? Jakie wartości są powiązane ze zmianą/pozostawieniem?

**Kryterium autorytetu** – Czy osoba ustalająca znaczenie jest do tego uprawniona?

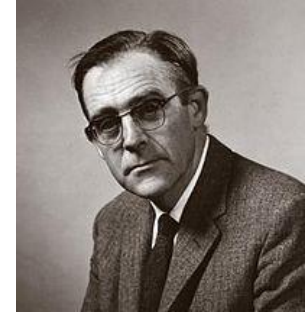
**Kryterium alternatyw** – jakie są alternatywne definicja/znaczenia danego pojęcia?

**Kryterium indywidualne** – czy dany przypadek zalicza się do definiowanego zakresu?

# Rozstrzyganie sporów moralnych

---

Charles Leslie Stevenson  
1908-1979



W moralności wyróżnić należy:

- Przekonania (*beliefs*)
- Postawy (*attitudes*)

Przekonania są nabywane poprzez świadectwa empiryczne

Można odwołać się do świadectw empirycznych, aby sprawdzić, czy dane przekonania są wystarczająco ugruntowane

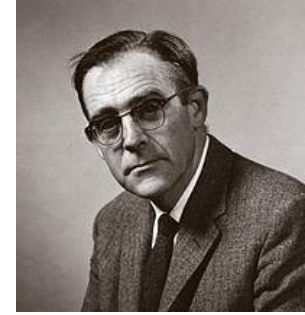
Jeżeli przekonania dotyczą tego samego przedmiotu i są rozbieżne – jedno z nich musi być błędne

Należy wykazać błędność, a co za tym idzie, brak podstaw do żywionych interesów i niezgody moralnej

# Rozstrzyganie sporów moralnych

---

Charles Leslie Stevenson  
1908-1979



Jeżeli niezgoda ma źródło w postawie – brak jest racjonalnej metody rozstrzygania

**Postawa** (*attitude*) – stan psychiczny wyrażający się byciem za lub byciem przeciw czemuś

Metoda poza-racjonalna – wpływanie na emocje osoby, która się nie zgadza

Jest to metoda językowa – **perswazja**

W etyce powyższa metoda powinna być uznana za równoprawną z racjonalną i empiryczną



# Składniki przekonań i postaw moralnych

---

**Składnik racjonalny** – umożliwia wyrażenie przekonań w zdaniach, wskazanie na uzasadnienia, zastosowanie do konkretnych sytuacji, wchodzenie w spory dotyczące moralności (sposobów postępowania i ich oceny)



# Składniki przekonań i postaw moralnych

---

**Składnik emocjonalny** – moralność ma swoje źródło w określonych emocjach (sympatia, współczucie, wstręt, odraza itp.). Postawy moralne są wynikiem działania uczuć. To uczucia motywują do przestrzegania zasad moralnych. To emocje utrudniają porozumienie się w sporach etycznych.





# Propozycja R. M. Hare'a

---

Istnieją dwa poziomy myślenia moralnego

- **Intuicyjny**
- **Krytyczny**

**Poziom intuicyjny** wykorzystywany jest na co dzień w prostych sytuacjach, kiedy znane normy wystarczają do wydania decyzji. Jest on oparty głównie na emocjach.

**Poziom krytyczny** włączany jest w chwili, gdy dochodzi do dylematu – konfliktu dwóch lub większej ilości norm moralnych. Stara się od abstrahować od emocji i poddać modyfikacji uznawane przed podmiot normy moralne.